

**Stevan RAPAIĆ i
Dragana DABIĆ¹**

*UDK: 339.5.057.7:061.1](497.11)
Bibliid 0025-8555, 65(2013)
Vol. LXV, br. 3, str. 341–364
Izvorni naučni rad
Avgust 2013.
DOI: 10.2298/MEDJP1303341R*

SPOLJNOTRGOVINSKI ASPEKT PRISTUPANJA REPUBLIKE SRBIJE EVROPSKOJ UNIJI 2

APSTRAKT

Iz dosadašnjeg iskustva većine država stiče se zaključak da je neophodno sprovesti pažljivo i detaljno isplaniranu spoljnotrgovinsku politiku zasnovanu na visokom stepenu liberalizacije uz doziranu kontrolu vlade. Ovakav vid spoljnotrgovinske politike sprovodi, kako Srbija, tako i Evropska unija, koja od 1957. godine, ima ustanovljenu zajedničku spoljnotrgovinsku politiku (Common Trade Policy – CTP). Imajući u vidu da je Srbija potpisala Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju, te da teži da postane punopravna članica Evropske unije, jasno je da u predviđenom periodu, njena spoljnotrgovinska politika mora biti usklađena sa evropskom. Ovo i nije tako jednostavan zadatak, jer Srbija paralelno sa procesom pristupanja Evropskoj uniji, vodi pregovore o pristupanju Svetskoj trgovinskoj organizaciji, a ova dva procesa su isprepletana i direktno povezana. U radu se analizira proces pristupanja Evropskoj uniji i uticaj koji ovaj proces ima na spoljnotrgovinsku politiku i buduće spoljnotrgovinske odnose Republike Srbije sa dosadašnjim najznačajnijim partnerima.

Ključne reči: Evropska unija, spoljnotrgovinska politika, zajednička spoljnotrgovinska politika, Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju, CEFTA.

-
- 1 Stevan Rapaić, istraživač saradnik u Institutu za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, E mail: stevan@diplomacy.bg.ac.rs.; Dragana Dabić, student master studija na Fakultetu političkih nauka u Beogradu. Stručno se usavršava u Institutu za međunarodnu politiku i privredu, Beograd. E mail: ddabic1988@yahoo.com.
 - 2 Rad predstavlja deo naučnog i istraživačkog angažovanja istraživača na projektu: „Srbija u savremenim međunarodnim odnosima: Strateški pravci razvoja i učvršćivanja položaja

1. PRISTUPANJE SRBIJE EVROPSKOJ UNIJI

Od svog nastanka i prvobitnih šest zemalja osnivača, Evropska zajednica je u stalnom procesu širenja. Više od tri četvrtine sadašnjih članica Evropske unije³ (EU, Unija) su države koje su u nekom momentu izrazile želju da joj pristupe. Poželjnost članstva i težnja velikog broja država ka istom čini politiku proširenja jednom od najuspešnijih politika Unije. Međutim, od prvobitnog uslova za članstvo – da je reč o evropskoj državi koja poštuje vrednosti na kojima je Unija zasnovana (sloboda, demokratija, vladavina prava, poštovanje ljudskih prava i dr.), do danas je razvijena složena procedura prijema kroz koju svaka država kandidat za članstvo mora da prođe. Takođe, čini se da je Unija “učila na greškama” ranijih krugova proširenja, kada su njene članice postajale države, nedovoljno spremne da primenjuju obaveze koje proističu iz članstva. Tako, su tokom godina uslovi za nove članice postajali mnogobrojniji i strožiji, a “put ka EU” znatno duže traje. Prvobitno težište na usvajanju odgovarajućih kriterijuma i pravila, kasnije je prebačeno na praćenje njihovog adekvatnog sprovođenja. Proširenje je neminovno postepen proces, zasnovan na istrajnom i održivom sprovođenju reformi zainteresovanih zemalja.⁴ Trenutna agenda evropske politike proširenja uključuje region Zapadnog Balkana, Tursku i Island.

Prošlo je više od decenije od kada je državama regiona Zapadnog Balkana potvrđena perspektiva članstva u EU. Uslovi za članstvo, država uključenih u Proces stabilizacije i pridruživanja⁵, dobro su poznati: kriterijumi iz Kopenhagena

Srbije u međunarodnim integrativnim procesima – spoljnotpolitički, međunarodni, ekonomski, pravni i bezbednosni aspekti”, koje finansira Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije, projekat br. OI179029, a realizuje se u Institutu za međunarodnu politiku i privredu u periodu od 2011–2014.

- 3 Stupanjem na snagu Lisabonskog ugovora, Evropska unija „zamenjuje i nasleđuje Evropsku zajednicu“. Ugovor o funkcionisanju Evropske unije, čl. 1.
- 4 Communication from the Commission to the European Parliament and the Council “Enlargement Strategy and Main Challenges 2012-2013”, COM (2012) 600 final, *European Commission*, Brussels, 10. 10. 2012, p. 3.
- 5 Proces stabilizacije i pridruživanja (PSP) predstavlja glavni politički okvir za odnose država Zapadnog Balkana i EU. Tadašnja Savezna Republika Jugoslavija se 24. novembra 2000. uključuje u PSP. PSP podrazumeva unapređenje ekonomskih i trgovinskih odnosa unutar regiona kroz liberalizaciju trgovine i stvaranje zone slobodne trgovine, a kao svoj osnovni instrument ima upravo Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju. Detaljnije videti: Duško Dimitrijević, “Process of integration of the Republic of Serbia with European Union”, u: Miroslav Antevski, Dragana Mitrović (eds), *Western Balkans: From Stabilization to Integration*, Belgrade, 2012, pp. 53-62. i Tanja Mišćević, *Pridruživanje Evropskoj uniji*, Službeni glasnik, Beograd, 2009, str. 150-152.

(izgradnja odgovarajućih političkih, ekonomskih, pravnih i administrativnih kapaciteta),⁶ uspešno sprovođenje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju i posebno naglašeno – regionalna saradnja. Iako je perspektiva članstva otvorena za ceo region, ceniće se individualni napredak koji ostvari svaka od država potencijalnih kandidata, na svom putu ka EU. Tako, danas postoje značajne razlike između ovih država u procesu njihove evropske integracije. Hrvatska je potpisala Ugovor o pristupanju EU, a tokom 2013. godine trebalo bi da postane 28. punopravna članica Unije. Status kandidata, pored Republike Srbije imaju Makedonija i Crna Gora, ali je samo Crna Gora otpočela pregovore o članstvu. Potencijalni kandidati za članstvo su Albanija, Bosna i Hercegovina i Kosovo, u skladu sa Rezolucijom 1244 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija i uz napomenu da navođenjem naziva Kosovo, Unija ne prejudicira stavove o njegovom statusu.

Po dobijanju statusa kandidata za članstvo u Uniji, dalji koraci u procesu pristupanja bi se široko mogli podeliti na sledeće faze: zakazivanje datuma početka pregovora o članstvu, vođenje pregovora između države kandidata i Unije o pravnim tekovinama zakonodavstva Unije, u formatu 35 poglavlja, zaključivanje Sporazuma o pristupanju države kandidata Uniji i samo članstvo, stupanjem na snagu odnosnog sporazuma.

Generalno, može se zaključiti da u Srbiji postoji konsenzus u pogledu poželjnosti pristupanja EU. Takav je stav većeg dela političke elite, o čemu svedoči nepromenjena spoljnopolitička orijentacija Srbije ka članstvu u Uniji. Građani su svoje opredeljenje ka evropskoj integraciji zemlje (uz napomenu da određena istraživanja javnog mnjenja ukazuju na drastičan pad ove podrške) izneli na poslednjim održanim izborima, dajući većinsku podršku političkim opcijama koje se za isto zalažu. Takvo opredeljenje političke elite i većine građana ima dva uporišta – u evropskom identitetu Srbije i u njenoj potrebi za ubrzanim ekonomskim razvojem i uključivanjem u globalne tokove.⁷ Međutim, put Srbije ka Uniji je opterećen nizom izazova. Neki od tih izazova su očekivane posledice nimalo lake političke i ekonomske tranzicije i sprovođenja nužnih reformi. Sistemske reforme su obaveza svake države kandidata za članstvo u Uniji. One podrazumevaju, između

6 Ustanovljavanjem kriterijuma iz Kopenhaga 1993. godine, po prvi put je u istoriji proširenja Zajednica i Unije definisano koja to pitanja, odnosno uslovi moraju biti zadovoljeni da bi država mogla da postane članica Unije. U svim ranijim proširenjima uslovi pristupanja su bili predmet sporazuma o pristupanju između članica Unije i države kandidata. Detaljnije videti: Tanja Miššević, *Pridruživanje Evropskoj uniji*, Službeni glasnik, Beograd, 2009, str. 146.

7 Radmila Nakarada, "Srbija – od slabe ka funkcionalnoj državi", u: Slobodan Samardžić (ur.), *Srbija u procesu pridruživanja Evropskoj uniji*, Službeni glasnik, Beograd, 2009, str. 119.

ostalog, izgradnju stabilnih demokratskih institucija, vladavinu prava, poštovanje ljudskih prava i delotvornu tržišnu privredu. Ipak, Srbija bi trebalo da ih sprovodi prvenstveno zbog unutrašnjeg napretka svog društva. U određenim segmentima moguće je identifikovati propuste (netransparentne privatizacije, manjkavo preduzeta reforma pravosuđa, visok nivo korupcije, pokazana neozbiljnost u rešavanju problema koji bi mogli da ugroze javno zdravlje i dr.), koji ne idu na ruku pretpostavci da bi Srbija bila u stanju da inkorporira i primenjuje stroge kriterijume članstva. Opet, s druge strane, „odnos prema prvim koracima približavanja Srbije EU je nerazumljivo oštar u poređenju sa drugim zemljama u regionu”.⁸

Kao što je poznato, Evropski savet je 1. marta 2012. godine doneo odluku da Srbiji dodeli status kandidata za članstvo u EU. Međutim Srbiji tek predstoji otvaranje pregovora o članstvu. Napredak u dijalogu sa Prištinom, kao deo razvijanja sveobuhvatnih dobrosusedskih odnosa u regionu, iako u ovom trenutku najvažniji i najteži, nije i jedini izazov sa kojim se Srbija suočava na svom putu ka članstvu u Uniji. Od Srbije, kao kandidata za članstvo u Uniji, očekuje se i sledeće: obračun sa sistemskom korupcijom, borba protiv organizovanog kriminala, reforma pravosuđa, u prvom redu kraće trajanje sudskih procesa i jačanje garancija nezavisnosti i nepristrasnosti sudstva, zaštita ljudskih i manjinskih prava, kao i zaštita imovinskih prava pojedinaca (restitucija).

Preduzimanje određenih ekonomskih mera u Srbiji značajno je, ne samo za proces evropske integracije zemlje, već i za njen unutrašnji ekonomski oporavak. U prvom redu, postoji potreba za poboljšanjem investicione klime usvajanjem niza privrednih zakona i zakona iz oblasti konkurencije, ali i za donošenjem određenih mera liberalizacije u spoljnotrgovinskoj politici. U samom vrhu prioriteta trebalo bi da se nađe i brzo zaključenje pregovora i prijem u Svetsku trgovinsku organizaciju (STO), s obzirom na činjenicu da Srbija kasni u tom procesu. S druge strane, Srbija uzima aktivno učešće u regionalnim inicijativama i ekonomskim integracijama, što predstavlja značajnu komponentu regionalne saradnje – Proces saradnje zemalja jugoistočne Evrope, Savet za regionalnu saradnju, Centralnoevropska zona slobodne trgovine – CEFTA, Regionalna inicijativa za migracije, azil i izbeglice i dr. Takođe, Srbija je aktivna i u inicijativama koje su usmerene i na druge regione – Crnomorska ekonomska saradnja, Jadransko-jonska inicijativa, Dunavska komisija. Većina, ako ne i sve regionalne inicijative u jugoistočnoj Evropi, od samog početka su zamišljene kao komplementaran oblik procesu evropsken integracije. One predstavljaju

8 Ibid.

dopunu evropskoj arhitekturi, a ne zamenu za uključivanje zemalja jugoistočne Evrope u EU.⁹

CEFTA podrazumeva ekonomsko povezivanje članica koje se vrši na osnovu sporazuma o slobodnoj trgovini i u tom smislu je ovaj oblik regionalne saradnje značajan kao svojevrsna “priprema” za članstvo i postupno prilagođavanje na ekonomske tokove u Uniji. Zona slobodne trgovine je najniži vid ekonomske integracije i vezuje se za same početke evropske integracije, tačnije za Rimski ugovor o osnivanju Evropske ekonomske zajednice (1957). Iste godine je ustanovljena i zajednička spoljnotrgovinska politika. U međuvremenu je Unija nastavila sa ekonomskom integracijom, ustanovljavanjem najpre carinske unije, a zatim i zajedničkog tržišta na kome važe četiri slobode. Ekonomska i monetarna unija predstavlja krajnji stadijum evropske ekonomske integracije. Primetno je da većina država pribegava spoljnotrgovinskoj liberalizaciji u okviru svog regiona. Regionalna tržišta predstavljaju bazu za porast konkurentnosti preduzeća u njima, a i same zemlje su konkurentnije zemljama u regionu, nego što su konkurentne na globalnom nivou.¹⁰ Čini se da o značaju članstva Srbije u CEFTA, najbolje govori činjenica da ona ostvaruje suficit u trgovinskoj razmeni sa zemljama članicama ove ekonomske integracije.

Prema navodima Evropske komisije,¹¹ pored aktivnog učešća u regionalnim inicijativama, Srbija je ostvarila napredak i u oblasti kompanijskog prava, prava zaštite intelektualne svojine i carinskoj politici. Međutim, dodatni naponi su potrebni, između ostalog, u oblasti pravosuđa, zaštite osnovnih prava, u poljoprivredi i zaštiti životne sredine. U ekonomskom domenu problem Srbije predstavlja visok budžetski deficit i odsustvo strože finansijske kontrole. Uslovi na tržištu rada su se pogoršali, usled rasta nezaposlenosti. S druge strane, Komisija je istakla da je trgovinska integracija sa EU ostala na visokom nivou, te da je nastavljena neometana primena Prelaznog trgovinskog sporazum.

9 Duško Lopandić, Jasminka Kronja, *Regionalne inicijative i multilateralna saradnja na Zapadnom Balkanu*, Beograd, 2010, str. 252.

10 Predrag Bjelić, “Evropski i globalni trgovinski integracioni procesi – komplementarnost i uticaj na konkurentnost Srbije”, u zborniku radova sa naučne konferencije: *Kako povećati konkurentnost privrede i izvoza Srbije*, Ekonomski fakultet u Beogradu, 2010, str. 89.

11 Communication from the Commission to the European Parliament and the Council “*Enlargement Strategy and Main Challenges 2012-2013*”, COM (2012) 600 final, loc. cit., p. 46.

2. SPORAZUM O STABILIZACIJI I PRIDRUŽIVANJU

Značajno je osvrnuti se na Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP), koji predstavlja osnovni instrument Procesa stabilizacije i pridruživanja na Zapadnom Balkanu. Sporazum ima višestruke, u prvom redu ekonomske implikacije, ali ni njegov politički značaj nije moguće zanemariti. Njime se uspostavlja odnos pridruživanja – “najpovlašćeniji odnos koji prema EU može imati država koja nije njena članica.”¹² Pravni osnov za zaključenje ovog sporazuma nalazi se u Lisabonskom ugovoru,¹³ gde se kaže da Unija može sa trećim državama ili međunarodnim organizacijama zaključivati sporazume koji ustanovljavaju pridruživanje koje uključuje međusobna prava i obaveze.¹⁴

Srbija je SSP potpisala 28. aprila 2008. godine, ali EU je donela odluku da ne primenjuje Prelazni sporazum o trgovini i trgovinskim pitanjima (Prelazni sporazum), potpisan uz SSP. Ovu odluku EU je preinačila krajem 2009. godine, dok je Srbija sa jednostranom primenom odredaba Prelaznog sporazuma započela skoro godinu dana ranije. Da bi SSP stupio na snagu, nakon jednoglasne odluke Saveta, bilo je potrebno da ga ratifikuju, pored Evropskog parlamenta, i sve države članice. Jedino Litvanija još nije ratifikovala ovaj Sporazum. Jasno je da postupak ratifikacije može biti dugotrajan, pa da bi se što je moguće brže sprovele odredbe o trgovini i trgovinskim pitanjima iz SSP, primenjuje se Prelazni sporazum. Prelazni sporazum obuhvata oblasti SSP koje su u isključivoj nadležnosti Unije (odredbe koje se odnose na slobodan protok robe i pravila konkurencije), pa je dovoljno da bude odobren od strane Saveta i Parlamenta, na strani EU. Sadržina Prelaznog sporazuma (trgovinski deo) je u potpunosti preuzeta iz SSP, a nakon stupanja na snagu, SSP će zameniti Prelazni sporazum. Ovi sporazumi su u celosti usklađeni sa odgovarajućim odredbama STO.

Od 1. februara 2010. godine, kada je stupio na snagu, Prelazni sporazum rađa prava i obaveze za obe ugovorne strane – EU i Srbiju, preciznije njihovi trgovinski

12 Tanja Mišćević, “Pregovori Srbije i Evropske unije za zaključenje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju”, u: Slobodan Samardžić (ur.) *Srbija u procesu pridruživanja Evropskoj uniji*, op. cit., str. 147.

13 Ugovor o funkcionisanju EU, čl. 217.

14 U vreme kada je Srbija zaključila SSP, na snazi je bio Ugovor o osnivanju Evropske zajednice (čl 310). Ovaj Sporazum je zaključen u skladu sa mešovitom procedurom za zaključivanje međunarodnih ugovora, jer materija koja je pokrivena njime, delom je potpadala pod isključivu nadležnost Zajednica, a delom obuhvata i oblasti u kojima su države članice zadržale ovlašćenja. Otuda se kao ugovorne strane pojavljuju i Zajednice i države članice. Detaljnije videti: Tanja Mišćević, *Pridruživanje Evropskoj uniji*, op. cit., str. 62–66.

odnosi odvijace se u skladu sa režimom razmene koji ovaj Sporazum kreira. Naime, predviđeno je da se kroz protek roka od najviše šest godina postepeno ostvari zona slobodne trgovine između Srbije i EU (SSP, čl. 18, odnosno Prelazni sporazum, čl. 3). Jasno je da je u tom odnosu EU jači trgovinski partner, pa tako, momentom stupanja na snagu Sporazuma, EU otvara svoje tržište za uvoz robe iz Srbije.¹⁵ To znači da EU, stupanjem na snagu Sporazuma – ukida carine, dažbine koje imaju isto dejstvo i količinska ograničenja na uvoz industrijskih (SSP, čl. 20) i poljoprivrednih (čl. 26) proizvoda poreklom iz Srbije.

Određeni izuzeci postoje, naročito kada su u pitanju osetljivi poljoprivredni proizvodi na čiji uvoz EU tradicionalno primenjuje zaštitne mere (vino, proizvodi od junetine i šećera). Za ove proizvode utvrđene su godišnje kvote. Srbija će, s druge strane, postepeno liberalizovati uvoz robe iz EU. Za industrijske proizvode koji su označeni kao osetljivi, uvozne carine će biti ukinute posle tri godine, za veoma osetljive posle pet godina, a za najosetljivije po proteku roka od šest godina (Aneks I – Koncesije Srbije na industrijske proizvode poreklom iz Evropske zajednice). Prelazni period upravo ima za cilj da ojača konkurentnost srpskih preduzeća i razvije njihov izvozni potencijal. Na ovaj način srpski izvozni sektor se priprema za uslove koji važe na unutrašnjem tržištu EU. Za industrijske proizvode koji ne pripadaju ni jednoj od navedenih kategorija, uvozna ograničenja su ukinuta trenutkom stupanja na snagu Prelaznog sporazuma. Određeni poljoprivredni proizvodi, koji potpadaju pod kategoriju veoma osetljivih proizvoda (mleko i mlečni proizvodi, meso i mesni proizvodi, jabuke, šljive, paradajz), uživaće i dalje carinsku zaštitu koja će biti predmet pregovora o članstvu Srbije i EU (Aneks III – Koncesije Srbije na poljoprivredne proizvode).

Imajući prethodno u vidu, Sporazum takođe predviđa obavezu Srbije da postepeno uskladi postojeće zakonodavstvo i donosi buduće zakone u skladu sa pravnim tekovinama Zajednice (*acquis communautaire*), odnosno Unije (SSP, čl. 72). Obaveze Srbije se ne iscrpljuju samo u donošenju odgovarajućih pravila, već i u njihovoj pravilnoj primeni, odnosno sprovođenju. Usklađivanje sa važećim zakonodavstvom Unije će, naročito u ranoj fazi, biti usredsređeno na pravila iz oblasti unutrašnjeg tržišta, pravosuđa, sloboda i bezbednosti, kao i na druga područja vezana za trgovinu. Sporazum identifikuje sledeće oblasti od presudnog značaja za

15 Uredbom Saveta ministra iz novembra 2000. godine, omogućen je izvoz iz SR Jugoslavije (SRJ) najvećeg broja industrijskih i poljoprivrednih proizvoda bez carinskih ograničenja. Radi se o autonomnim trgovinskim merama EU. Za SRJ je efekat dobijanja preferencijalnog tretmana bio veoma značajan – izvoz robe u EU je sa 658 miliona evra 2000. godine, već naredne godine povećan na 820 miliona, da bi 2002. godine iznosio 930 miliona. Detaljnije videti: Tanja Mišević, *Pridruživanje Evropskoj uniji*, op. cit., str. 178.

slobodnu trgovinu, i to: konkurencije, javnih preduzeća, intelektualne i industrijske svojine, javnih nabavki, standarda i tehničkih propisa, zaštite potrošača i uslova rada.

Osim zabrane uvođenja novih carina i količinskih ograničenja (SSP, čl. 36), Sporazum izričito zabranjuje i sve oblike posredne ili neposredne fiskalne diskriminacije (čl. 37). Odredbe Sporazuma o ukidanju carina bile bi lišene smisla ukoliko bi uvezena roba bila opterećena posebnim poreskim dažbinama ili taksama i time učinjena nekonkurentom u odnosu na istu ili sličnu domaću robu.¹⁶

Za Srbiju je veoma važno da SSP ne isključuje očuvanje i uspostavljanje carinskih unija, zona slobodne trgovine ili dogovora o prekograničnom prometu sa trećim državama, u meri u kojoj se ne menjaju trgovinski dogovori predviđeni Sporazumom (čl. 39).

3. SPOLJNOTRGOVINSKA POLITIKA EVROPSKE UNIJE I REPUBLIKE SRBIJE

Spoljnotrgovinska politika predstavlja sistem instrumenata i mera koje država primenjuje kako bi usmeravala obim, tokove, kao i strukturu svoje spoljne trgovine.¹⁷ Država se upušta u ovakvu regulaciju trgovine sa inostranstvom kako bi sprečila da ona postane stihijska i kako bi ovakva trgovina pružila koristi čitavom društvu, a ne samo preduzećima koja su neposredno uključena u spoljnotrgovinsko poslovanje. Taj indirektan uticaj predstavlja okvir za poslovanje spoljnotrgovinskih preduzeća jedne zemlje, a ogleda se u spoljnotrgovinskoj politici kojom svaka država jasno definiše trgovinske odnose sa drugim državama u svetu. Spoljnotrgovinskom politikom, država reguliše međunarodne trgovinske aktivnosti koje se odvijaju kroz poslovanje njenih spoljnotrgovinskih preduzeća, donošenjem odgovarajućih zakona, podzakonskih akata i propisa. Sklapanjem međunarodnih sporazuma, poput Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, odnosno stupanjem u međunarodne organizacije, poput Svetske trgovinske organizacije, države u saradnji sa drugim nacionalnim privredama na bilateralnom i multilateralnom nivou uređuju međusobne trgovinske odnose. Stoga, spoljnotrgovinska politika nije ništa drugo do sredstvo u službi nacionalnih interesa, rukovođena potrebom zaštite i razvoja domaće privrede u odnosu na inostranu konkurenciju.¹⁸

16 Vladimir Medović, *Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju sa praksom Suda pravde EU*, Službeni glasnik, Beograd, 2011, str. 73.

17 Predrag Bjelić, *Necarinske barijere u međunarodnoj trgovini*, Prometej, Beograd, 2004, str. 5.

18 Stevan Rapać, *Svetska trgovinska organizacija i preduzeća u spoljnoj trgovini*, Centar za izdavačku delatnost – Ekonomski fakultet, Beograd, 2013, str. 42.

U tržišnom modelu privrede kakav postoji u većini zemalja, država se retko pojavljuje kao trgovac, ali je ona zadržala pravo da indirektno utiče na celokupno obavljanje spoljne trgovine. Na ovaj način spoljnotrgovinska politika jedne zemlje reguliše broj i veličinu učesnika u spoljnotrgovinskoj mreži, stepen slobode aktera u spoljnoj trgovini, pitanje prava bavljenja spoljnotrgovinskom delatnošću, kao i niz drugih pitanja koja se bave organizacijom i strukturom spoljnotrgovinske mreže jedne zemlje.¹⁹ Zbog načina na koji vrši ovu regulaciju, spoljnotrgovinska politika Srbije, baš kao i Evropske unije može se smatrati liberalnom.

Ugovorom o osnivanju Evropske ekonomske zajednice (EZZ) iz 1957. godine, nastala je Zajednička spoljnotrgovinska politika ove organizacije, kojom su se države članice obavezale da će svoje regulisanje trgovine sa trećim zemljama preneti sa državnih organa na organe zajednice. Ovim su prvi put evropske države svoju spoljnotrgovinsku politiku stavile na nadnacionalni nivo, te sva ovlašćenja za kreiranje i izvršavanje spoljnotrgovinske politike prepustile zajedničkim organima.²⁰ U trenutku kada Srbija pokušava da dobije datum otpočinjanja pregovora sa EU, tri su organa ove organizacije koji kreiraju i sprovode jedinstvenu spoljnotrgovinsku politiku EU. To su Evropska komisija od koje dolaze inicijative za promenu i primenu spoljnotrgovinske politike, Savet i Parlament, koji odlučuju o inicijativama i nakon toga odluku dostavljaju na izvršenje Komisiji. Glavno obeležje Zajedničke spoljnotrgovinske politike jeste carinska unija koja podrazumeva zajedničku eksternu carinsku tarifu. Drugim rečima, usluge i roba koja se uvozi na teritoriju EU biće opterećena carinskim stopama koje važe u svim državama članicama podjednako. “Ovom tarifom definisani su uslovi pod kojima se obavlja trgovina između EU i ostatka sveta u pogledu propisanih carinskih stopa, i ona definiše opšti carinski režim koji danas korespondira carinskom režimu uz primenu klauzule najpovlašćenije nacije (MFN režim), odnosno kako ga u SAD nazivaju – režim normalnih trgovinskih odnosa.”²¹

Jedinstvena spoljnotrgovinska politika EU podrazumeva i specijalne trgovinske veze sa više zemalja, sa kojima su potpisani ugovori o preferencijalima. Ovim se ugovorima uvoz iz određenih zemalja oslobađa carine,

19 Jelena Kozomara, *Spoljnotrgovinsko poslovanje*, Institut za ekonomsku diplomatiju, Beograd, 2005, str. 129.

20 Predrag Bjelić, “Uključenje Srbije u jedinstveni spoljnotrgovinski režim Evropske unije“, Zbornik: *Harmonizacija zakonodavstva Republike Srbije sa pravom Evropske unije (II)*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Institut za uporedno pravo i Hans Zajdel Fondacija, Beograd, 2012, str. 457.

21 Ibid., str. 458.

odnosno biva opterećen znatno manjom carinskom stopom. EU ima specijalne trgovinske odnose prvenstveno sa članicama Evropskog udruženja slobodne trgovine (EFTA). U ovu grupu zemalja spadaju Norveška, Island, Lihtenštajn i Švajcarska, među kojima prve tri imaju sa EU zaključen sporazum o Evropskom ekonomskom prostoru, koji podržuje jedinstveno tržište, dok je Švajcarska svoje odnose sa EU uredila sistemom bilateralnih trgovinskih ugovora. Ovako uređeni odnosi sa EU dozvoljavaju ovoj grupi zemalja da zadrži autonomiju u kreiranju i sprovođenju spoljnotrgovinske politike u onim oblastima koje smatraju najosetljivijim – poljoprivredi i ribarstvu. Visok stepen preferencijala takođe postoji sa zemljama koje imaju status kandidata za članstvo u EU. Pored Turske, koja je i jedina od ove grupe zemalja u carinskoj uniji sa EU, tu spadaju i, Makedonija, Crna Gora i Srbija. Bosna i Hercegovina, kao i Albanija imaju zaključen Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju, čime takođe ostvaruju izvoz u EU po preferencijalnom tretmanu.

Govoreći o spoljnotrgovinskoj politici EU i imajući u vidu činjenicu da članstvom u EU Srbija preuzima sva prava i obaveze prema zemljama sa kojima je EU sklopila trgovinske ugovore, moramo da spomenemo i Opšti sistem preferencijala. Ovim sistemom je EU znatno snizila ili u potpunosti ukinula carine na uvoz aproksimativno 7000 proizvoda iz 178 zemalja. Ovde se radi o uvozu iz zemalja u razvoju i zemalja u tranziciji, čime se želi podstaći razvoj njihovih privreda, stimulisanjem izvoza. I u ovom slučaju postoje određena ograničenja uvoza koja mogu biti uslovljena osetljivošću samog proizvoda, odnosno nivoom proizvodnje sličnih ili istih proizvoda u EU. Naoružanje, municija i roba dvostruke namene, koja potencijalno može ugroziti javno zdravlje i bezbednost, ne spada pod Opšti sistem preferencijala.

Što se tiče samog carinskog režima EU, možemo reći da predstavlja jedan od liberalnijih u svetu, mereno prosečnom carinskom stopom. Prosečna prosta primenjena carinska stopa u EU 2011. godine, iznosila je 5,3%, dok je ponderisana primenjena stopa 2010. godine, iznosila 2,8%.²² Srbija sa druge strane, je u istom periodu imala prosečnu prostu primenjenu carinsku stopu od 7,4%, dok je njena ponderisana primenjena stopa iznosila 6,5%.²³ Ovde je interesantno napomenuti da su vidljive značajne razlike u visini carinske stope za poljoprivredne proizvode i industrijske proizvode, kako u Evropskoj uniji, tako i u Srbiji. Prosečna primenjena carinska stopa za poljoprivredne proizvode u EU 2011. godine, iznosila je 13,9%, dok je carina na uvoz industrijskih proizvoda bila

22 WTO, *World Tariff profiles 2012*, Geneva, 2012, p. 76.

23 Ibid., p. 145.

oko 4%.²⁴ Visina carine na uvoz poljoprivrednih proizvoda u Srbiju u istom periodu iznosila je u proseku oko 14%, dok je uvoz industrijskih proizvoda bio opterećen sa svega 6,3%.²⁵ Ove carinske tarife naravno ne važe za uvoz industrijskih i poljoprivrednih proizvoda iz EU, jer su ove tarife regulisane Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju. Trenutno prosečna carina na uvoz robe iz EU iznosi 1,8%, a Srbija se potpisivanjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju obavezala da će do 2014. godine, ukinuti carine.

Vidljive su razlike u nivou carinskog opterećenja u Srbiji i EU. Stupanjem Srbije u EU, carine koje je Srbija primenjivala moraće se svesti na nivo koji je u EU. S obzirom da je Evropska unija i najznačajniji trgovinski partner Srbije (o čemu će više biti reči u daljem tekstu) ovo neće imati značajnije posledice po srpske proizvođače i potrošače. Pored toga ukinute su carine za većinu proizvoda u trgovini sa zemljama sa kojima je Srbija potpisala sporazume o stvaranju zone slobodne trgovine (Rusija, Belorusija, Kazahstan, CEFTA, EFTA, Turska). Sa druge strane, Srbija od 2005. godine, može izvoziti preko 5000 proizvoda (koje obuhvataju i neke poljoprivredne proizvode, hemijske proizvode i minerale) u Sjedinjene Američke Države po preferencijalnom tretmanu u sklopu Opšte šeme preferencijala (*Generalized System of Preferences*). Stupanjem u EU, srpska roba će izgubiti preferencijalni tretman u Rusiji, Kazahstanu, Belorusiji i SAD.

Najvažniji korak u procesu pristupanja Srbije Evropskoj uniji svakako je bio potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju. Ovaj iskorak Srbije ka EU, oblikovao je srpsku spoljnotrgovinsku politiku u odnosu na ovu zajednicu i liberalizovao režim spoljne trgovine. Iako je jedan od osnovnih ciljeva ovog sporazuma stvaranje zone slobodne trgovine između ugovorenih strana, njegov učinak na spoljnotrgovinsku politiku Srbije je znatno šireg karaktera. Naime, Srbija paralelo sa procesom pridruživanja EU vodi pregovore sa zainteresovanim državama članicama o pristupanju Svetskoj trgovinskoj organizaciji (STO). Članstvo u STO postavljeno je kao jedan od uslova priključenja EU. Sam proces pristupanja STO predstavlja, između ostalog, multilateralno i bilateralno pregovaranje sa državama članicama koje vrše pritisak na zemlju kandidata da snizi svoje carine. Dok se država kandidat ne usaglasi sa svim zainteresovanim članicama, ona neće biti primljena u ovaj klub koji nadgleda i kontroliše 95% svetske trgovine. Koncesije, odnosno ustupci dati nekoj od država sa kojima se pregovara u procesu pristupanja STO, moraju biti usklađeni sa Zajedničkom spoljnotrgovinskom politikom EU. Ovo nije nimalo lak zadatak za srpske

24 Ibid., p. 76.

25 Ibid., p. 145.

pregovarače, jer određene članice STO, koje nisu članice EU, još uvek istrajavaju na nerazumnim i po Srbiju neprihvatljivim zahtevima za davanje koncesija. S obzirom da Srbija u pregovorima sa Svetskom trgovinskom organizacijom već startuje sa nižim carinskim stopama, njen cilj bi trebalo da bude minimalno sniženje carinskih stopa u pregovorima o pristupanju, kao i da obezbedi duže rokove prilagođavanja. Ovo je utoliko značajnije kada se zna da Srbija ne primenjuje ni blizu onoliko necarinskih barijera koje njeni spoljnotrgovinski partneri primenjuju.²⁶

U procesu pristupanja STO Srbija je do kraja 2012. godine, uspešno završila pregovore o pristupu tržišta roba i usluga sa Švajcarskom, Norveškom, Japanom, Evropskom unijom, Kinom, Korejom, Kanadom, Ekvadorom, Hondurasom, Salvadorom, dok se pregovori još uvek vode sa Sjedinjenim Američkim Državama, Brazilom i Ukrajinom. Bilateralni pregovori sa Ukrajinom pokazali su se kao naročito teški i iscrpljujući, te se nastavljaju i u 2013. godini. Ukrajna i dalje insistira na određenim zahtevima na koje Srbija nije spremna da pristane, poput drastičnog smanjenja carina na čelik, a sve dok se i ovi pregovori ne okončaju postoji mogućnost da se jave nove zainteresovane članice, čime bi se proces priključenja STO dalje produžio. Takođe istovremeno pristupanje EU značajno utiče na manevarski prostor srpskih predstavnika koji učestvuju u pregovorima sa državama članicama STO. EU ne želi da dopusti Srbiji grešku kakvu je načinila Estonija u procesu pristupanja STO, kada je snizila određene carine na nivo niži od onog koji je u EU. Ovim je EU bila primorana da nakon priključenja Estonije, plaća kompenzacione dažbine trećim državama. Stoga EU vrši pritisak na Srbiju da istraje u pregovorima i cvoje carine konsoliduje na nivou koji je isti ili viši od onog u EU. Stupanjem u STO carine se ne mogu dizati na nivo viši od konsolidovanog.

U narednom periodu Srbiji predstoji regulisanje i usvajanje adekvatnih zakona i uredbi, koji će biti u skladu sa sporazumima STO. S tim u vezi, Srbija je već donela niz zakona koji utiču na spoljnotrgovinsku politiku u smeru liberalizacije i otvaranja tržišta Srbije za stranu robu i usluge. Ključni zakoni kao što su: Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju, Zakon o deviznom poslovanju, Zakon o stranim ulaganjima, Zakon o koncesijama, Carinski zakon, Zakon o bezbednosti hrane, Zakon o zdravlju bilja, Zakon o veterini, Zakon u oblasti zaštite intelektualne svojine, kao i zakoni u oblasti tehničkih propisa i standarda, doneti su u skladu sa pravilima STO. Takođe je izvršena i liberalizacija u sektoru stranih direktnih investicija. Strani investitori imaju nacionalni tretman, otvoreni su novi sektori za priliv stranog kapitala i pojednostavljena je procedura osnivanja

26 Predrag Bjelić, "Evropski globalni trgovinski integracioni procesi – komplementarnost i uticaj na konkurentnost Srbije", u zborniku radova sa naučne konferencije: *Kako povećati konkurentnost privrede i izvoza Srbije*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2010, str. 95.

preduzeća u stranom vlasništvu.²⁷ Ostaje još da se promeni po jedan član Zakona o akcizama, Zakona o autorskim pravima i da se izmeni deo Zakona o genetski modifikovanim organizmima koji se tiče prava na trgovanje ovim proizvodima. Na putu do članstva u STO, Srbiji je preostalo da završi pregovore sa Ukrajinom, koji će se po svemu sudeći okončati sklapanjem bilateralnog sporazuma o slobodnoj trgovini.

4. SPOLJNA TRGOVINA REPUBLIKE SRBIJE

Kada govorimo o spoljnoj trgovini Srbije, neophodno je sagledati neke od osnovnih makroekonomskih pokazatelja i pružiti uvid u spoljnotrgovinski bilans, naročito ako se žele anticipirati promene nakon eventualnog pristupanja EU. Sa druge strane, ako želimo da uvidimo mesto Srbije u globalnoj trgovini moramo predstaviti njene najvažnije spoljnotrgovinske partnere i imati uvid u strukturu srpskog izvoza i uvoza.

Srbija je beležila rast GDP u periodu od 2005. do 2009. godine, kada je prosečna stopa rasta GDP iznosila 4,5%, da bi pod pritiskom svetske ekonomske krize 2009. godine ostvarila negativnu stopu od -3,5%.²⁸ Pad cena primarnih proizvoda na svetskom tržištu i usporavanje privredne aktivnosti, izazvano padom tražnje za proizvodima iz Srbije, prouzrokovalo je smanjenje srpskog GDP. U istom periodu, značajno je narastao i javni dug, kao posledica povećanje zaduživanja privatnog sektora putem kredita. Izvozno orijentisana preduzeća naročito su bila pogođena ovakvom situacijom. Pad tražnje u Evropskoj uniji, koja predstavlja najznačajnije izvozno tržište, odrazilo se na spoljnotrgovinsku razmenu i ekonomski rast. U 2012. godini, Srbija nije uspeła da ostvari vrednost GDP koji je zabeležen 2008. godine. U ovakvim uslovima, poljoprivredni proizvodi su se pokazali kao proizvodi sa niskom elastičnošću tražnje i zbog toga veoma značajnim za srpsku privredu, jer je sektor trgovine poljoprivrednim proizvodima bio najmanje pogođen svetskom ekonomskom krizom.²⁹ Upravo je sektor prehrambene proizvodnje u Srbiji najviše odolevao efektima svetske ekonomske krize. Izvoz poljoprivrednih dobara iz Srbije uspeo je da ublaži, bar na početku ove krize, značajne posledice smanjenja tražnje na evropskom tržištu.

27 Stevan Rapać, *Svetska trgovinska organizacija i preduzeća u spoljnoj trgovini*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2013, str. 171.

28 Narodna banka Srbije i Ministarstvo finansija Republike Srbije, Internet: www.nbs.rs i www.mfin.gov.rs, 18.12.2012.

29 Stevan Rapać, „Uticaj svetske finansijske krize na međunarodnu robnu trgovinu i strane direktne investicije”, *Međunarodna politika*, 62(1143), 2011, str. 125.

Ovo smanjenje tražnje pre svega se ogledalo u padu tražnje za čelikom i metalom, što je imalo dalekosežne posledice po srpsku privredu. Smanjenje izvoza čelika i gvožđa odrazilo se na smanjenje industrijske proizvodnje, što je u krajnjoj liniji prouzrokovalo kolaps US Steel, kao najvećeg srpskog izvoznika. (Tabela 1)

U periodu od 2000. do kraja 2012. godine, Republika Srbija beleži negativan bilans robne razmene sa inostranstvom. Pri tome, do 2004. godine, deficit robne razmene sa inostranstvom raste po prosečnoj godišnjoj stopi od 41%, da bi u 2005. godini, došlo do pada vrednosti deficita robne razmene za 19% u odnosu na prethodnu godinu. Već od 2006. godine, pa do 2008. godine, deficit ponovo raste da bi od 2009. godine, pokazao tendenciju pada. Smanjenje deficita robne razmene u periodu od 2008. godine, može se pripisati značajnijem smanjenju uvoza u odnosu na smanjenje izvoza. Tako je u periodu 2008-2009 došlo do pada vrednosti izvoza za 24%, dok je vrednost uvoza u istom periodu opala za 30%. Ovakva tendencija se vidi i iz vrednosti koeficijenta pokrivenosti uvoza izvozom koji u posmatranom

Tabela 1: Robni spoljnotrgovinski bilans Republike Srbije za period od 2000. do 2012. godine. (mil. USD)

Godina	Izvoz	Uvoz	Bilans	pokrivenost uvoza izvozom (%)
2000	1558	3330	-1772	46
2001	1721	4261	-2540	40
2002	2075	5614	-3539	36
2003	2756	7477	-4691	36
2004	3879	10935	-7056	35
2005	4898	10617	-5719	46
2006	6428	13172	-6744	48
2007	8825	19164	-10339	46
2008	10973	24331	-13358	45
2009	8344	16056	-7722	51
2010	9795	16735	-6940	58
2011	11779	19862	-8083	59
2012	11357	19013	-7656	59

Izvor: *Izvoz robe, f.o.b. 1997- avgust 2010., Uvoz robe, c.i.f. 1997- avgust 2010, Platni bilans, januar-december 2010, Izvoz robe, f.o.b. 2006-januar 2013, Uvoz robe, c.i.f. 2006-januar 2013, Narodna Banka Srbije,*

Internet: http://www.nbs.rs/export/internet/cirilica/80/platni_bilans.html, 11.3.2010. i

http://www.nbs.rs/internet/cirilica/80/platni_bilans.html, 7.3.2013.

periodu raste i dostiže nivo od 58% u 2010. godini, kada dolazi i do pada deficita spoljnotrgovinskog robnog bilanasa. Međutim, već sledeće 2011. godine, iako se nominalno povećava spoljnotrgovinski deficit, izvoz i uvoz proporcionalno rastu, te koeficijent pokrivenosti uvoza izvozom ostaje na relativno istom nivou. Slična stvar se desila i 2012. godine, kada su izvoz i uvoz proporcionalno opali, te je pokrivenost uvoza izvozom ostala na nivou od 59%, što je i najviši zabeleženi nivo od 2000. godine. Može se zaključiti da je Srbija nakon 2008. godine, zabeležila značajan pad izvoza i uvoza, što se može pripisati svetskoj ekonomskoj krizi, usled koje 2009. godine, dolazi do drastičnog pada svetske trgovine. Treba imati u vidu veliku uvoznju zavisnost preduzeća koja učestvuju u izvozu, tako da pad izvoza biva praćen padom uvoza u manjoj ili većoj meri. Ono što je važno za srpsku privredu, jeste činjenica da od krizne 2009. godine, koeficijent pokrivenosti uvoza izvozom nije opadao, iako stagnira u poslednje dve posmatrane godine. (Tabela 2)

Tabela 2: Struktura robnog izvoza i uvoza Srbije 2008–2012. (mil USD)

	Izvoz					Uvoz				
	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
Hrana	1484	1509	1768	2092	2108	1107	751	880	1055	1085
Piće i duvan	250	249	232	274	286	179	116	171	198	192
Sirove nejestive materije	457	291	465	656	590	896	461	682	792	614
Mineralna goriva i maziva	373	390	500	496	401	4671	2383	3258	3963	3338
Životinjska i biljna ulja i masti	149	122	144	201	196	61	45	40	45	49
Hemijski proizvodi	1111	661	878	1002	924	3166	2036	2469	2975	3100
Prerađeni proizvodi	3607	2182	2841	3481	2634	4544	2646	3309	3843	3458
Mašine, aparati i transportni uređaji	1902	1477	1589	1961	2546	6228	3239	3614	4527	4406
Razni gotovi proizvodi	1541	1336	1235	1510	1560	2013	1315	1346	1510	1349
Proizvodi i transakcije, nepomenuti	99	127	143	106	108	4996	3063	966	954	1422

Izvor: *Izvoz robe, f.o.b. 2006–januar 2013, Uvoz robe, c.i.f. 2006–januar 2013*, Narodna Banka Srbije, Sektor za ekonomske analize i istraživanja, Odeljenje statistike platnog bilansa, Internet: http://www.nbs.rs/internet/cirilica/80/platni_bilans.html, 7.3.2013.

U strukturi srpskog izvoza i uvoza možemo primetiti da srpske kompanije najviše izvoze prerađene proizvode, odnosno primarne proizvode, a uvoze mašine, aparate i transportne uređaje dvostruko veće vrednosti. Ovaj strukturalni prikaz izvoza u kome dominiraju proizvodi niže faze prerade i uvoza u kome preovlađuju proizvodi visoke faze prerade, odnosno tehnološko intenzivni proizvodi, nepovoljan je i odslikava tehnološki nivo srpske privrede, odnosno našu konkurentnost na globalnom nivou. Ovo predstavlja poseban problem za našu privredu i proizvođače, a kao jedan od osnovnih pozitivnih efekata pristupanja EU, u javnosti se često navodi sigurnost za strana ulaganja, koje bi trebalo da doprinesu industrijalizaciji srpske privrede i povećanju konkurentnosti srpskih proizvoda, kako u EU, tako i u ostatku sveta. Ipak, praksa je pokazala da su razvijene zemlje zadržale dominaciju u proizvodnji i izvozu visoko tehnološko intenzivnih proizvoda, iako polako, ali sigurno gube dominaciju na svetskom tržištu industrijskih proizvoda u korist zemalja u razvoju.³⁰ (Tabela 3)

Uvidom u geografsku strukturu srpskog izvoza i uvoza, posmatrano po glavnim ekonomskim zonama jasno se da zaključiti da je Evropska unija najznačajniji trgovinski partner Srbije sa preko 50% ukupne razmene, dok na

**Tabela 3: Geografska struktura robnog izvoza i uvoza Srbije
 2008–2012. (USD mil)**

	Izvoz					Uvoz				
	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
Ukupno	10974	8344	9795	11779	11354	24331	15807	16470	19862	19013
EU	5954	4478	5615	6791	6597	13413	8960	9183	11026	11057
od toga: EU15	3912	2887	3523	4157	3864	8698	6004	5592	6996	7001
CEFTA	3637	2634	2813	3211	2861	1904	1298	1443	1699	1543
CIS (ZND)	803	572	793	1084	1129	4406	2309	2592	3337	2904
Ostale	580	660	574	693	767	4608	3240	3254	3800	3509

Izvor: *Izvoz robe, f.o.b. 2006–januar 2013, Uvoz robe, c.i.f. 2006–januar 2013*, Narodna Banka Srbije, Sektor za ekonomske analize i istraživanja, Odeljenje statistike platnog bilansa, Internet: http://www.nbs.rs/internet/cirilica/80/platni_bilans.html, 7.3.2013.

30 Ibid., str. 138.

EU15 otpada više od trećine izvoza i uvoza. Ova činjenica predstavlja važan pokazatelj spoljnotrgovinskog aspekta pristupanja Srbije EU. Do sada je Evropska unija praktično ukinula carine za srpske proizvode, zadržavajući samo kvote za vino, šećer, goveđe meso i pojedine vrste ribe. Ali najveći problem za srpske izvoznike nisu carine, već brojne nacarinske mere, najčešće u vidu rigoroznih standarda koje nalaže EU. Na taj način je izvoz u EU spoljnotrgovinskim preduzećima iz ostaka sveta, pa i Srbije praktično onemogućen brojim tehničkim merama, kojima EU štiti svoje proizvođače i izlazi u susret zahtevima potrošača. Najbolji primer jesu preterani zahtevi za označavanje genetski modifikovane hrane i organizama, piletine tretirane hemikalijama i ekološke oznake vezane za papir. Brojne mere tehničke regulative ogledaju se i u zahtevima za modernizacijom proizvodnog procesa, standardima kvaliteta proizvoda, insistiranjem na geografskim oznakama porekla vina, preteranim zahtevima za označavanje lekova, kao i dobijanjem neophodnih obrazaca poput EUR 1, sanitarnih i fitosanitarnih dokumenta, kao i raznih sertifikata.³¹ Pored ovoga, EU je u okvirima STO poznata kao jedna od članica koja najčešće primenjuje tradicionalne odbrambene trgovinske mere poput antidampinških mera, kompenzatornih dažbina (kojima se opterećuje subvencionisana roba), kao i mere zaštite od prekomernog uvoza. Ulaskom Srbije u EU, srpski izvoznici bili bi zaštićeni od ovakvih mera na glavnom izvoznom tržištu, a njihova roba ne bi mogla biti diskriminisana brojnim necarinskim barijerama.

Drugi važan spoljnotrgovinski partner Republike Srbije svakako je Rusija koja se celoj Evropi nametnula kao najznačajniji trgovinski partner u energetskom sektoru. Rusija se nalazi na drugom mestu na rang listi zemalja iz kojih Srbija uvozi robu, a udeo Rusije u ukupnom srpskom uvozu iznosio je 2009. godine, 15,3%, dok je udeo Rusije u ukupnom srpskom izvozu iste godine bio svega 5%. Ovaj značajan udeo Rusije u ukupnom srpskom uvozu uslovljen je energetskom zavisnošću Srbije u odnosu na ruski gas i naftu. Srbija je 2008. godine, uvezla mineralnih goriva i maziva u vrednosti od skoro 4.7 milijardi dolara, dok je ukupan izvoz ovih energenata za isti period iznosio 373 miliona dolara. Energetski spoljnotrgovinski bilans Republike Srbije negativan je i 2008. godine, iznosio je 4,3 milijarde dolara. Iako je ovaj spoljnotrgovinski bilans smanjen 2009. godine, na približno 2 milijarde dolara, na osnovu uvida u ukupan spoljnotrgovinski bilans robne razmene Srbije od 2008. i 2009. godine, možemo

31 Stevan Rapaic, "Spoljna trgovina Republike Srbije posle pristupanja Svetskoj trgovinskoj organizaciji", u zborniku radova *Srbija i međunarodne organizacije*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2011, str. 269.

zaključiti da u posmatranom periodu aproksimativno 1/3 deficita ukupnog spoljnotrgovinskog bilansa potiče od uvoza energenata iz Rusije.³²

Iako je Rusija 2012. godine, postala članica STO, na njene trgovinske odnose sa Srbijom kao nečlanicom to neće značajno uticati. Ne treba izgubiti iz vida činjenicu da Srbija ima sa Ruskom Federacijom zaključen sporazum o slobodnoj trgovini prema kome je veći deo roba oslobođen carine. Srbija i Crna Gora su jedine države u Evropi, pored nekih članica Zajednice Nezavisnih Država, koje imaju potpisan Sporazum o slobodnoj trgovini sa Rusijom. Stupanjem Srbije u STO ovaj sporazum bi ostao na snazi održavajući specijalne ekonomske veze sa Rusijom. Sa druge strane, članstvom Srbije u Evropskoj uniji, sporazum o slobodnoj trgovini sa Rusijom bi svakako prestao da postoji. Srbija u Rusiju izvozi prevashodno poljoprivredne proizvode, naročito voće, lekove, proizvode od plastike, hartiju i karton, opremu za zagrevanje i hlađenje, a najveći izvoznici na rusko tržište iz Srbije su Tarket, Hemofarm i Tetrapak. Jasno je da Srbija nije ni približno iskoristila sav potencijal trgovinskog aranžmana sa Rusijom, baš kao ni potencijal Opšte šeme preferencijala sa SAD. Ovo nas navodi na zaključak da geografska razdaljina i visina logističkih troškova igraju značajnu ulogu u spoljnoj trgovini Srbije, odnosno srpskom izvozu. Drugim rečima, kada je Srbija u pitanju, nivo liberalizacije trgovine ne može nadomestiti prednosti geografski bliskih tržišta poput zemalja u okruženju članica CEFTA sporazuma i EU.³³

5. CEFTA I ISTUPANJE HRVATSKE – POSLEDICE PO SRBIJU

Od izuzetnog značaja za srpsku spoljnu trgovinu jeste i sporazum CEFTA, u okviru koga Srbija slobodno trguje sa Albanijom, Bosnom u Hercegovinom, Makedonijom, Moldavijom, UNMIK-om u ime Kosova i Metohije i Hrvatskom, koja ove godine učlanjenjem u EU istupa iz ovog regionalnog trgovinskog sporazuma. Značaj CEFTA sporazuma za Srbiju ogleda se u činjenici da je to jedini region gde Srbija ima pozitivan saldo trgovinskog bilansa. Bosna i Hercegovina, Crna Gora i Makedonija su posle EU, najznačajnija izvozna tržišta za srpske proizvode. Srbija je 2010. godine, izvezla poljoprivrednih proizvoda za EU u vrednosti od 894 miliona dolara, dok je vrednost poljoprivrednih proizvoda

32 Stevan Rapać, „Tržište energenata u Evropskoj uniji i interesi Srbije“, *Međunarodni problemi*, Vol. LXI, br. 4, 2009, str. 528.

33 Videti: Predrag Bjelić i Radmila Dragutinović Mitrović, „The effects of competing trade regimes on bilateral trade flows: case of Serbia“, *Zbornik radova, Ekonomski fakultet, Rijeka*, 2012, vol. 30, sv. 2, pp. 267–294.

izvezenih u Bosnu i Hercegovinu, iste godine iznosila je čak 408 miliona dolara.³⁴ Na trećem mestu najznačajnijih izvoznih tržišta poljoprivrednih proizvoda nalazi se Crna Gora, čija je vrednost uvoza 2010. godine, iznosila 275 miliona dolara.³⁵ Nisu samo poljoprivredni proizvodi značajan izvozni segment Srbije u okviru država članica CEFTA. Bosna i Hercegovina, posle EU nalazi se na drugom mestu najznačajnijih izvoznih tržišta industrijskih proizvoda Srbije, a slede je Rusija, Crna Gora i Makedonija. Samo na Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru i Makedoniju otpada oko četvrtine ukupnog robnog izvoza iz Srbije.

Činjenicu da Srbija dominira u okviru sporazuma CEFTA, treba uvažiti i iskoristiti na pravi način, naročito zbog istupanja Hrvatske iz ovog sporazuma, koja će od sredine 2013. godine, postati deo Evropske unije. Ovo će izmeniti trgovinske odnose u regionu, koje Srbija može da iskoristi, prevashodno zbog činjenice da je Bosna i Hercegovina drugo najznačajnije izvozno tržište za Hrvatsku nakon Italije. Istupanjem Hrvatske iz CEFTA sporazuma otvara se prostor za osvajanje ovog tržišta od strane srpskih preduzeća. Izvoz iz Hrvatske u Bosnu i Hercegovinu za grupu značajnih proizvoda, a koji je bio slobodan u okvirima CEFTA sporazuma, biće opterećen carinama, zbog čega će proizvodi kao što su piće, brašno, mleko i drugi prehrambeni proizvodi poskupeti. Sa druge strane, izvoz ovih proizvoda u Hrvatsku iz Bosne i Hercegovine biće gotovo onemogućen zbog brojnih standarada i tehničkih prepreka koje nameće EU. Mleko i mlečni proizvodi iz Bosne i Hercegovine neće više moći biti plasirani na tržište Hrvatske. Ovo će predstavljati značajno umanjene izvoza Bosne i Hercegovine, koja je u 2010. godini, izvezla u Hrvatsku ovih proizvoda u vrednosti oko €20 miliona.³⁶ Ovo će prouzrokovati pojavu viška domaćih prehrambenih proizvoda na tržištu Bosne i Hercegovine, te će izvoznici koji su do tada koristili pogodnosti CEFTA sporazuma, pokušati da istu robu plasiraju na tržište Srbije i drugih članica ovog sporazuma. Spoljnotrgovinska komora Bosne i Hercegovine upozorila je da je neophodno da proizvođači ovih proizvoda pronađu alternativna tržišta za svoj izvoz, među kojima se ističe Srbija kao najznačajnije preostalo tržište u okviru CEFTA. Stoga možemo očekivati prodor ovih kompanija i njihovih proizvoda u Srbiji, odnosno stvaranje konkurentskog pritiska srpskim proizvođačima mlečnih proizvoda.

34 WTO, *World Tariff profiles 2012*, p. 145.

35 Ibid.

36 Duljko Hasić, vođa projekta, *Analiza efekata pristupanja Republike Hrvatske Evropskoj uniji na Bosnu i Hercegovinu*, Sarajevo (2011): Vanjskotrgovinska komora Bosne i Hercegovine, str. 7.

Osim bosanskohercegovačkog tržišta, na kome će hrvatski prehrambeni proizvodi naići na problem cenovne konkurentnosti, isto će se desiti i u ostalim članicama CEFTA, a naročito na Kosovu i Metohiji, gde će sva roba iz Hrvatske biti opterećena jedinstvenom carinom od 10%. Što se tiče same Srbije, ovaj porast carina na uvoz iz Hrvatske biće kratkog daha, jer se Srbija potpisivanjem Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju obavezala da ukine carine na uvoz iz Evropske unije do 1. januara 2014. godine. Ipak, ostaće neke carine koje će opteretiti uvoz određenih proizvoda iz EU, koje spadaju u tzv. osetljive, što je i predviđeno Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju.

Ulaskom Hrvatske u EU, izvoz mleka i mlečnih proizvoda, kao i još nekih osetljivih roba iz Hrvatske na teritorije zemalja CEFTA, odnosno Srbije, biće opterećen carinama koje nisu postojale u okviru sporazuma CEFTA. Na uvoz voća, povrća, žitarica, mesa, mleka i mlečnih proizvoda iz Evropske unije, Srbija je uspela da zadrži carine i nakon 1. januara 2014. godine. Carina na uvoz iz Evropske unije za ove proizvode nakon 2014. godine, iznosiće od 20% do 80% od vrednosti carine za iste proizvode iz zemalja sa kojima Srbija nema potpisane ugovore o slobodnoj trgovini. Pitanje je koliko će ovo pozitivno uticati na srpske poljoprivredne proizvođače i sam uvoz ovih proizvoda iz Hrvatske, imajući u vidu značajan nivo subvencija Unije u ovom sektoru i činjenicu da će Hrvatska dobiti pristup evropskim fondovima, podrazumevajući i sredstva za razvoj poljoprivrede.

Najvidljiviji trgovinski učinci ulaska Hrvatske u EU i posledice po hrvatski izvoz u Srbiju biće u duvanskom sektoru. Dok je bila članica CEFTA, Hrvatska je mogla da izvozi cigarete u Srbiju po carini od 15%, a postojala je i kvota od 25 tona u okviru koje je carina iznosila 10%. Nakon stupanja u jedinstven trgovinski režim EU, cigarete iz Hrvatske prilikom uvoza u Srbiju biće opterećene carinom od 57,6%, što će se značajno preliti na cenovnu konkurentnost ovih proizvoda u Srbiji. S tim u vezi, možemo očekivati količinsko smanjenje uvoza cigareta iz Hrvatske, koje će nastati usled pada tražnje. Ovo možemo smatrati značajnom promenom u trgovinskim odnosima Srbije i Hrvatske, jer je upravo iz Hrvatske Srbija uvozila najveću količinu cigareta, koja se na godišnjem nivou kretala oko 1,9 miliona kilograma.³⁷

Što se tiče srpskog izvoza u Hrvatsku, najznačajnija prepreka nakon pristupanja Hrvatske Uniji biće u izvozu šećera na ovo jedinstveno tržište. Naime,

37 *Izlazak Hrvatske iz CEFTA – prilika za Srbiju*, EurAktiv Srbija, Internet: <http://www.euractiv.rs/eu-i-zapadni-balkan/3474-izlazak-hrvatske-iz-cefta-prilika-za-srbiju-.html>, 12.1.2013.

Srbija ima određenu izvoznju kvotu od 180.000 tona, te je gotovo izvesno da Srbija neće moći održati dosadašnji nivo izvoza u Hrvatsku bez prekoračenja kvote. Drugim rečima, srpski proizvođači šećera će biti primorani da pronađu nova tržišta van EU, ukoliko se kvota ne povisi. Iako je malo izvesno da će se ovo desiti, Srbija je po ovom pitanju zatražila reviziju Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju.

6. ZAKLJUČAK – OČEKIVANE PROMENE U SPOLJNOJ TRGOVINI SRBIJE PO PRISTUPANJU EVROPSKOJ UNIJI

Pristupanje Srbije Evropskoj uniji imaće za posledicu odricanje od suvereniteta u spoljnotrgovinskoj politici, te će Srbija biti primorana da primenjuje Zajedničku spoljnotrgovinsku politiku EU. Ovo ne treba da plaši srpske izvoznike. Naprotiv, koristi od članstva u EU, daleko prevazilaze trenutne koristi koje Srbija ima od bilateralnih i multilateralnih trgovinskih aranžmana. U prilog ovoj tezi govore izneti podaci o geografskoj strukturi izvoza i uvoza Srbije. Značajan spoljnotrgovinski deficit koji Srbija beleži u poslednjih dvanaest godina prouzrokovan je niskom konkurentnošću srpskih proizvoda na svetskom tržištu, odnosno činjenicom da u strukturi srpskog izvoza preovlađuju tehnološki nisko intenzivni proizvodi. Primarni i prerađeni proizvodi dominiraju u srpskom izvozu, što je podatak koji jasno odlikava spoljnotrgovinski položaj Srbije. I pored ovih negativnih pokazatelja, Srbija je uspela da se nametne kao lider u izvozu u okviru sporazuma CEFTA. Sa druge strane, najveći deo srpskog uvoza, kao i izvoza otpada upravo na EU, zbog čega je ona daleko najznačajniji trgovinski partner Srbije. Trenutni spoljnotrgovinski odnosi Srbije i EU su asimetrični, a regulisani su Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju, kojim je predviđeno da Srbija zadrži određene carine do 2014. godine, dok je EU liberalizovala uvoz iz Srbije. Ipak, najveći problem za srpske izvoznike ne predstavljaju carine, već značajan broj necarinskih barijera koje primenjuje EU, a u kojima dominiraju tehničke i administrativne prepreke, kao i standardi. Kada Srbija postane članica Unije ove necarinske barijere predstavljaju instrument zaštite srpskih spoljnotrgovinskih preduzeća, koja će moći da iskoriste sve pogodnosti međunarodnih trgovinskih sporazuma koje EU ima zaključene. Nastupati na tržištu EU koja će uskoro brojati 28 članova dovoljan je izazov za Srbiju. Ako ovome dodamo članice EFTA sporazuma, koje sa EU gotovo čine jedinstveno tržište, jasno je da će srpska spoljnotrgovinska preduzeća biti izložena snažnoj konkurenciji. Ali treba imati u vidu da su srpska spoljnotrgovinska preduzeća donekle već izložena ovoj konkurenciji, jer je spoljnotrgovinska politika Srbije liberalizovana i gotovo u potpunosti usklađena sa propisima Svetske trgovinske organizacije i evropskim standardima, dok su carine na uvoz za većinu

proizvoda iz EU već ukinute. Stoga će članstvo u EU imati pozitivan efekat na spoljnu trgovinu Srbije, koji će se prevashodno ogledati u zaštiti od inostrane konkurencije, iako će carine na uvoz iz trećih zemalja biti smanjene u odnosu na nivo na kome su sada. Najznačajniji efekat pristupanja EU na srpsku spoljnu trgovinu, imaće istupanje Srbije iz CEFTA sporazuma, jer je ovo jedina grupa zemalja sa kojima Srbija ostvaruje pozitivan spoljnotrgovinski bilans. Prihvatajući Zajedničku eksternu carinsku tarifu, Srbija će morati da raskine sve međunarodne trgovinske ugovore koji nisu u skladu sa Jedinstvenom spoljnotrgovinskom politikom EU. Pored CEFTA sporazuma ovo podrazumeva i sporazum o slobodnoj trgovini koji Srbija ima zaključen sa Rusijom, kao i Otu šemu preferencijala sa SAD. Imajući u vidu da Srbija do danas nije iskoristila prednosti sporazuma sa SAD i Rusijom, te da je udeo ove dve zemlje u ukupnom srpskom izvozu 2010. godine, jedva prevazilazio 6%, sa sigurnošću možemo da tvrdimo da suštinske promene u geografskoj strukturi srpskog izvoza neće biti.³⁸ Ovakva procena se odnosi i na uvoz. Srbija će nastaviti da uvozi energente pretežno iz Rusije, baš kao što to čini i ostatak EU, dok će više od polovine srpskog uvoza industrijskih i poljoprivrednih proizvoda nastaviti da dolazi iz EU, ovoga puta kao deo intraregionalne trgovine, čiji će se udeo u ukupnom uvozu samo povećavati. Što se tiče trgovine sa članicama CEFTA sporazuma, osnovno pitanje jeste pitanje trenutka učlanjenja Srbije u EU. Članstvo u EU ne zavisi isključivo od ekonomskih, već prvenstveno od političkih okolnosti, te je nezahvalno davati prognoze o datumu prijema u članstvo, kako Srbije tako i njenih osnovnih partnera u okviru CEFTA - Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Makedonije. Ako ove tri bivše jugoslovenske republike postanu članice EU u relativno bliskom trenutku kada i Srbija, prednosti od članstva u EU će se udvostručiti, jer će se Srbija zajedno sa svojim najvećim izvoznim tržištima naći u sistemu sa znatno većim stepenom preferencijala. U slučaju da Srbija postane članica EU daleko pre ove tri zemlje, naći će se u položaju kao i Hrvatska 2013. godine. Ovo praktično znači da će izvoz iz Srbije na tržište CEFTA sporazuma biti opterećen carinama koje nisu postojale u prethodnom periodu za određene proizvode, poput cigareta, mleka i mlečnih proizvoda, ali zbog Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju koji ove države imaju sa EU, posledice neće biti dugoročne i vrednosno značajne za srpski izvoz.

Na osnovu svega navedenog možemo zaključiti da kratkoročno posmatrano do suštinske promene u geografskoj i robnoj strukturi srpskog izvoza i uvoza, nakon pristupanja EU neće doći. Dugoročno posmatrano, trgovinske prednosti od članstva u EU (pod pretpostavkom priliva stranih direktnih investicija u proizvodni sektor)

38 *Statistički godišnjak Republike Srbije 2011*, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2011, str. 283.

mogu prouzrokovati promene u strukturi srpskog izvoza, koji će se odnositi na povećanje udela tehnološko intenzivnih proizvoda u ukupnom izvozu, što bi predstavljalo osnovni faktor konkurentnosti na međunarodnom nivou.

LITERATURA

1. Antevski Miroslav, Mitrović Dragana (eds.), *Western Balkans: From Stabilization to Integration*, Belgrade, 2012.
2. Bjelić Predrag, "Uključenje Srbije u jedinstveni spoljnotrgovinski režim Evropske unije", Zbornik: *Harmonizacija zakonodavstva Republike Srbije sa pravom Evropske unije (II)*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Institut za uporedno pravo i Hans Zajdel Fondacija, Beograd, 2012.
3. Bjelić Predrag i Dragutinović Mitrović Radmila, „The effects of competing trade regimes on bilateral trade flows: case of Serbia“, *Zbornik radova, Ekonomski fakultet, Rijeka*, 2012.
4. Bjelić Predrag, "Evropski globalni trgovinski integracioni procesi – komplementarnost i uticaj na konkurentnost Srbije", u zborniku radova sa naučne konferencije: *Kako povećati konkurentnost privrede i izvoza Srbije*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2010.
5. Hasić Duljko, vođa projekta, *Analiza efekata pristupanja Republike Hrvatske Evropskoj uniji na Bosnu i Hercegovinu*, Sarajevo (2011): Vanjskotrgovinska komora Bosne i Hercegovine.
6. Kozomara Jelena, *Spoljnotrgovinsko poslovanje*, Institut za ekonomsku diplomatiju, Beograd, 2005.
7. Lopandić Duško, Kronja Jasminka, *Regionalne inicijative i multilateralna saradnja na Zapdnom Balkanu*, Beograd, 2010.
8. Medović Vladimir, *Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju sa praksom Suda pravde EU*, Službeni glasnik, Beograd, 2011.
9. Mišćević Tanja, *Pridruživanje Evropskoj uniji*, Službeni glasnik, Beograd, 2009.
10. Rapaić Stevan, *Svetska trgovinska organizacija i preduzeća u spoljnoj trgovini*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2013.
11. Rapaić Stevan, "Spoljna trgovina Republike Srbije posle pristupanja Svetskoj trgovinskoj organizaciji", u zborniku radova, *Srbija i međunarodne organizacije*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2011.
12. Rapaić Stevan, „Uticaj svetske finansijske krize na međunarodnu robnu trgovinu i strane direktne investicije“, *Međunarodna politika*, 62(1143), 2011
13. Rapaić Stevan, „Tržište energenata u Evropskoj uniji i interesi Srbije“, *Međunarodni problemi*, Vol. LXI, br. 4, 2009.

14. Samardžić Slobodan (ur.), *Srbija u procesu pridruživanja Evropskoj uniji*, Službeni glasnik, Beograd, 2009.
15. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council “Enlargement Strategy and Main Challenges 2012–2013”, COM (2012) 600 final, *European Commission*, Brussels, 10. 10. 2012.
16. *Izlazak Hrvatske iz CEFTA – prilika za Srbiju*, EurAktiv Srbija, Internet: <http://www.euractiv.rs/eu-i-zapadni-balkan/3474-izlazak-hrvatske-iz-cefta-prilika-za-srbiju-.html>.
17. *Statistički godišnjak Republike Srbije 2011*, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2011.
18. WTO, *World Tariff profiles 2012*, Geneva, 2012.

Stevan RAPAIC and Dragana DABIĆ

FOREIGN TRADE ASPECT OF SERBIA'S ACCESSION TO THE EUROPEAN UNION

ABSTRACT

From the past experience, most governments conclude that it is necessary to carry out carefully planned foreign trade policy based on a high degree of liberalization dosed with government control. This kind of foreign trade policy is being implemented both by Serbia and by the European Union, which established the Common Trade Policy (CTP) in 1957. Bearing in mind that Serbia has signed the Stabilization and Association Agreement striving to become a full member of the European Union, it is clear that, in due course, its foreign trade policy must be in line with the European one. This is not an easy task, because parallel to the process of accession to the EU, Serbia is conducting negotiations on accession to the World Trade Organization and those two processes are intertwined and connected. This paper analyses Serbia's process of accession to the European Union and the impact of this process on its foreign trade policy as well as the future of its foreign trade relations with previous major partners.

Keywords: European Union, foreign trade policy, Common Trade Policy, Stabilization and Association Agreement, CEFTA.